

*Ибрахим Тотих**

КРИТИЧКИ ОСВРТ НА ПРЕДУЗЕТНИЧКУ ПРИВРЕДУ У НОВОМ ПАЗАРУ ИЗМЕЂУ ВООМ-а 90-ИХ И ДАНАШЊЕГ SCLIMB-а

«Мртав жива из шуме истеже.»

Сажетак

Пред вама је рад у коме су због истинитог изношења чињеница суспендоване емоције, пристрасност и завичајни патриотизам. Његов циљ није компарација онога некада и овога сада, јер би у условима у којима сурова стварност потиरे све па и највеће успехе, то било узалудно губљење времена. Рад се бави проблемом града младих, некада трговинском и џинс-Меком, коју данас потреса цунами незапослености, немаштине, замрзнутог бизниса, ниског стандарда, оброка у народним кухињама и све суровије и неизвесније будућности. У питању је суморна презентација привредног краха једне велике чаршије. Чувено предузетништво засенила је бројка од близу десет хиљада младих који су искористили Шенген-визу и напустили град и земљу.

Од стотину упитаних студената, шта после дипломирања на факултету, најмање деведесет једногласно одговора: само вани, искључиво иностранство, Европа или ни-

* Државни универзитет у Новом Пазару, Департман за право и Департман за економију.

шта, baustelle, зашто да не? Да ли је ова тешка истина и поражавајућа стварност национални интерес? Није, али она јасније од свега говори да намештај, ципеле и џинс нису перспектива младих, већ синоними за делатности које су заувек изгубиле трку са стварношћу. Млади и креативни људи не желе бити у близини самозване и пропале елите, неспремних и кратковидних власника непоштено стеченог (харам) капитала који данас због лоших пословних одлука плаћају високу цену. Младима је доста обећања оних који у свом дворишту не виде толике руднике злата.

Кључне речи: Нови Пазар, приватизација, медији, бизнис, омладина, незапосленост.

Увод

Велики део грађана Новог Пазара потпуно је свестан, да и данас иде истим путевима којима је ишао пре десет, двадесет па и више година, да је поражен у трци са животом, да нема правих решења и да му је преостало само лагано привикавање на ситуацију у којој се нашао. Али има поноса у тим људима. Они не признају да је све стало; трговина, производња намештаја, обуће и џинса, свакодневни одласци за робу у Турску, Италију, Грчку, Кину, Тајланд, Малезију или Немачку и да град одавно не личи на себе. Живе динамично, прате збивања на политичкој естради и ругају се сваком ко је страдао у прљавом послу. Сурово коментаришу дрогу, дилере, осуђују правосуђе које изриче мале казне и сумњичаво врте главом када се помене број регистрованих уживаоца опијата који „шета“ градом. У свакој кафечајници, најприкладнијем простору за вођење пословних разговора и за закључивање пословних аранжмана, реформе и приватизација су незаобилзна тема. Склопити посао од неколико стотина хиљада некада немачких марака (касније евра), уз само једну попијену кафу у некој од тесних и задимљених кафечајница, ма са ког аспекта посматрали, изгледа сулудо и просто немогуће. А било је могуће. То је била снага овог града који и данас стоји гордо попут сфинге, иако му се главни делови круне и претварају у ситни песак, пред очима оних који немају капацитете нити адекватна решења да ту појаву спрече. Круне се на велику жалост чаршијски стубови носачи. А то

су пословни људи који нису у прилици да буду предузимљиви као некад јер се бизнис урушио, силна омладина¹ је незапослена и тавори у безнађу, а велики број квалификованих мајстора и врсних стручњака за све врсте послова, остао је без посла и свог радног места. За главне узроке урушавања *bussiness*-а сматрају се невешта селектирања привредних активности, непоштена конкуренција и потпуно нови услови за успостављање пословних односа.

Помисао да морају сарађивати са елитом која је профитирала на сумњивим пословима, одговорни пословни људи губе самопоуздање, показују висок ниво неповерења у државне институције и пословне партнере и боре се са дилемом око даљег остајања у послу. Све учесталије измештање капитала из Новог Пазара није само економски резон већ опште правило које су успоставили његови власници уплашени лошим стањем у привреди, безперспективношћу и трусним политичким простором. Проницљиви и одлучни, схвативши на време каквом се водом могу умивати одавно су свој капитал иселили у друге градове или у оближње земље. А тиме су додатно само убрзали нестајање преосталих привредних субјеката и гашење на стотине радних места. У последњих петнаест година број незапослених се стално пење и одавно је изнад 20 хиљада. Нестварно звучи, али је истина да стотине до јуче вредних људи против своје воље припадају некој од вулнерабилних категорија.

Преузетници који настоје да се на регуларан начин баве својим бизнисом сваким даном посустају јер немају довољне капацитете да се изборе са свакодневним и тешким проблемима. Упркос свему настоје да се због њих што мање обраћају политичарима, функционерима, директорима и појединим адвокатима јер знају њихову технологију стицања капитала, заузимања функција, доласка до звања и/или што је најпогубније до „знања“. Управо је функционална неписменост многе социјалистичке директоре и политичаре из Новог Пазара осујетила да се у прљавој и императивној приватизацији и у бестијелном развлачењу државне имовине домогну крупнијег плена. Зато су дошли потпуно непознати људи, јагњад са канцама кондора, који не само што су згра-

1 У Новом Пазару скоро 50 % становништва је млађе од 35 година.

били велики плен него су помогли тајкунима из других градова, да се домогну новопазарске имовине и увећају своје империје. Данас је у чаршији болно расправљати о пресахлом предузетништву, незапосленом народу, све већем сиромаштву, народним кухињама и конвојима омладине која одлази у свет. Али није о спортским дешавањима, ТВ-серијама или о политици која је незаобилазна новопазарска свакодневница. Утисак је да се више од 70 % грађана Новог Пазара бави политичким проблемима без икаквог утицаја на њихово решавање, иако су потпуно свесни да је политика у поседу само неколико људи са прилично редуцираним политичким капацитетом. Закључак је, да је невероватна залуђеност повезана са традиционалном похлепом за влашћу и политичком моћи усмерила народне масе на различите стране где их унапред очекује врло тежак пораз.

Кратка шетња кроз историју града

Нови Пазар има занимљиву али не тако дугу историју као што је имају многи други градови у Републици Србији. Историја Немањића који су обележили простор на коме се град данас налази с правом га ни у једном сачуваном документу не помиње, јер је настао после њиховог нестанка. Зато је Нови Пазар обилато заступљен у врло поузданој литератури која се везује за Дубровачку републику (*Ragusa*) и за време Османлијског управљања њиме и већим делом Балкана. Они који су читали или они који ће тек читати чланке (и књиге) о Новом Пазару, уочиће да сваки аутор пишући о њему увек свој текст почиње са реченицом: „...основао га је енергични турски војсковођа Иса-бег Исхаковић“. Проблем је што мало њих зна одакле долази знаменуги турски војсковођа и да се презимена турских великана нису никада завршавала на *ић*. Захваљујући пре свих дубровачком трговцу и аналити Јакети-Јакову Лукаревићу, истина о Иса-бегу Исхаковићу није остала без потребне историјске тежине. Он је у свом Обилном изводу из дубровачких анала (*Copioso ristretto de gli annali di Ragusa*), једном од првих сачуваних, писаних докумената штампаном 1605. године, забележио да је Иса-бег Исхаковић или *Ese Macedonca*-Иса Македонац осни-

вач Новог Пазара.² Влајко Палавестра³ наводи да је Иса-бег Исаковић утемељитељ града Сарајева, док други историчари истичу да је основао и данашњи Шабац⁴ изградивши Бигир Делем тврђаву и да је у Скопљу подигао Алаца (Шарена) цамију. У Новом Пазару је мало историчара који о његовом оснивачу могу понудити поуздане, конкретне и на аргументима засноване податке, осим да јесте турски достојанственик, да је градитељ и војсковођа и да је одговорно служио Османлијском царству. Да ли долази или не долази из Турске нема релевантних података. Да је данашњи Нови Пазар основан између 1456. и 1461. године, када су Турци освојили Стари Рас са Трговиштем (данашње Пазариште), историчари имају истоветна мишљења. То је период када се Нови Пазар први пут помиње као нови трг, као пијаца-*Јеници Пазар*⁵ и да је смештен у дивној, плодној жупи⁶ коју пресеца река Рашка. Ови наводи немају циљ да понављају већ познате историјске чињенице али у дискурсу мора стајати опомена свим оним који доносе или ће доносити било какве одлуке у вези са Новим Пазаром, да то чине на искључиво истинитим поставкама и потврђеним чињеницама.⁷

- 2 Панћић Мирослав, „Новопазарски записи Дубровчанина Сима Будманија из 1734. године“, *Из књижевне прошлости - студије и огледи*, Српска књижевна задруга, Београд, 1978, стр. 1-6.
- 3 Османски генерал, паша газии Иса-бег Исаковић (1414-1469...или 1472 ?), оснивач је Новог Пазара, други син Исхак-бегов...био је намесник у земљи Бранковића, а затим други санџакбег Босанског санџака (1464-1468). У пролеће 1448. године упао је у Босну и након пустошења дефинитивно запосео жупу Врхбосну са градом Ходидједом. Ударио је темељ данашњем Сарајеву које је добило име по његовом двору...лета 1464. године, именован је по другом пут санџакбегом Босанског санџака...данашње здање Цареву цамију њен оснивач Иса-бег је поклатио султани Мехмеду II Освајачу, по чему се прозвала Царевом цамијом. Био је Босански управитељ и утемељитељ Сарајева и Шапца и последњи пут се помиње 1472. године...?) (*Видети*: Палавестра Влајко, *Легенде из старог Сарајева*, друго издање, Норт арт, Земун, стр. 21.
- 4 Крешевљаковић Хамдија, „Еснафи и обрти у Босни и Херцеговини I“, *Зборник за народни живот и обичаје III*, Загреб, 1935, стр. 56, (*Видети*: Хаџијахић Мухамед, „Сарајевске цамије у народној предаји“, *Зборник за живот и обичаје Јужних Славена, XXX/2*, Загреб, 1936, стр. 234.
- 5 Грујић М. Радослав, „Кад су грађена камена утврђења Новог Пазара“, *Гласник Скопског научног друштва*, 1935, XIV, стр. 240.
- 6 Гиљфердинг Фјодорович Александар, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1972, стр. 103.
- 7 Историјска сага о Иса-бегу Исаковићу послужила је одборницима Скупштине општине Нови Пазар, да на седници одржаној 30 маја 2011. године,

Насупрот штурим историјским подацима о оснивачу града, забелешки о економском и привредном животу касабе након њеног оснивања, о занатским бравурама, мајсторству и познатим трговачким вештинама њених грађана има много више. У њима је записано да је грађанство Новог Пазара више вештина и заната научило од увек присутних дубровачких занатлија и трговаца него од Турака. Турци су у Нови Пазар долазили, остајали, поново одлазили и тако унедоглед, док га нису дефинитивно напустили остављајући муслимански живаљ (данашње Бошњаке) да се у вакту и земану сналази сам како зна и уме. Дубровчани су имали другачији приступ. Настанили су се у Нови Пазар одмах након његовог оснивања. Формирали су своју колонију која је била некада већа а некада мања, јер се услед неповољних догађаја често осипала, тако да би често остајала само са неколико одважних појединца. Трговали су профитирали и губили, путовали, бавили се дипломатијом, књижевношћу, градњом и другим пословима. О својим боравцима у Новом Пазару водили су уредне дневничке записе а у службене извештаје су прецизно бележили значајне догађаје, људе и разна обавештења.

Многа знаменита имена тога доба у својим сећањима о боравку у Новом Пазару записивала су све што им се у њему чинило значајним, подвлачећи да је то важно место које се налази на свакој страници трговачке повијести дубровачке.⁸

На пример, у забелешкама Мата Гундулића пише, да је он по доласку у Нови Пазар 9. јуна 1672. године, нашао да је то «велики град у краљевству Србије», да броји ништа мање од двадесетак хиљада душа и да је у њему колонија његових Дубровчана са приближно две стотине људи и са властитом црквом.⁹

донесу Одлуку да се градски трг зове његовим именом. Тиме је стављена тачка иза имена једне историјски важне личности али није дат прецизан одговор на питање, да ли се она зове Иса-бег Исхаковић, Хусреф-бег или Соко Мехмед-паша, како га многи историчари помињу. (Цитирано дело, стр. 29, 40, 41). Нема одговора одакле је оснивач не само Новог Пазара већ више градова, има ли потомака, у којим славним биткама је учествовао као војсковођа, које године је умро и где му је мезар (гроб).

8 Војновић Лујо, *Записи племенитогa господара Марина Маројице Кабоге о његовом посланству у Херцеговини 1701 и у Цариграду 1706*, Споменик, XXX-IV, 2. разред - 31, Српска књижевна задруга, Београд, 1898, стр. 220.

9 Пантић Мирослав, „Дубровчанин Никола Бошковић и рашке старине“, *Зборник за ликовне уметности*, Матица српска, књ. 8, Нови Сад, 1972, стр. 229-261.

Нови правци у развоју

Не живи се од историје и сећања на велике походе и војсковође. Ново време захтева нове подухвате и нове људе заинтересоване и способне да поведу народ путем привредног развоја, да га усмере на образовање, изградњу институција ситема и на перманентно привређивање. Нови Пазар је значајно неразвијено подручје, сиромашна општина и простор у коме се ништа значајније на глобалном плану годинама није догађало. Ако се упореди са другим местима у Републици Србији онда је то град који напредује само у контрастима. Република Србија јесте улагала у његов развој, превасходно у текстилни и мало мање у металски сектор, али то није допринело да град значајније експандира. Град притиснут техничким миграцијама становништва, постао је већ 70-тих година прошлог века, претесан да прими сваког ко је одлучио да у њему започне живот. То је утицало на увећање сиромаштва на једној страни, а на другој на пораст цена некретнина које су једино у Београду на вишем нивоу. У осталим градовима у Републици Србији цене земљишта, стамбених јединица, пословног и/или складишног простора знатно су ниже.

Некада је Нови Пазар био препознатљив по томе што у односу на укупан број становника даје највише војника, радника на привременом раду у иностранству и по броју ученика у основним и средњим школама. Данас су се пропорције радикално измениле, остао је само велики број ученика који све мање одлазе на студије и постају терет Националној служби за запољавање. У ишчекивању бољих времена многи су у дубоком *time lage* пропустили шансу да створе услове за ангажман омладине која би требала да изнедри стручне људе и предузимљиве, веште и истрајне раднике за све врсте послова. У међувремену су наступиле промене а транзиција је захватила град који је био неспреман да се одупре њеним суровим процесима. А она није како пише Имануел Волерстин: „...пријатељска спортска утакмица. Она је жестока битка за будућност и доводи до оштре поделе међу људима...живимо у времену транзиције и морамо знати ка којој обали желимо

да пливамо, у супротном, удавићемо се!¹⁰ Сви су изгледи да Нови Пазар прилично лоше плива и да је врло близу вредном потпопу.

Прошло је више од деценије од октобарско-демократских промена у Републици Србији које нису мимоишле ни Нови Пазар. Међутим, владајућа (политичка) структура у граду ни на који начин не обележава двадесетчетврти септембар (дан избора) или пети октобар (дан пуча). То вероватно не чини из разлога што би било која церемонија уприличена тим поводом и како доликује реформским снагама европске провенијенције,¹¹ пре имала комеморативни него свечарски карактер. Иначе, церемоније немају своју тежину уколико локална власт нема запажене резултате и за очекивати је да би се њени представници у овом случају осећали врло тесно и непријатно. Слободно се може рећи да су укупни резултати демократске владавине у Новом Пазару испод свих очекивања и буквално поражавајући без обзира што је много оних који и поразе славе, најчешће кроз индолентан однос према криминогено спроведеној приватизацији.

Проблеми настали спровођењем приватизације

Тешко је чак и апроксимативно, на било ком од светских језика објаснити методологију по којој су спровођени процеси приватизације у новопазарским предузећима. Истина, приватизација је у целој земљи направила хаос и изазвала несхватљиве проблеме. Показало се да су они у Новом Пазару толико изражени и тешко решиви да доводе људе до очаја у коме је забележен јединствен покушај аутоханибализама у Европи, о чему су месецима брујали домаћи и светски медији.¹² Све се догађало пред очима јавности; оних који се тога

10 Волерстин Имануел, *Опадање америчке моћи*, ЦИД, Подгорица, 2004. стр. 178.

11 Ђурковић Миша, „Транзиција без трансформације или како је у Србији од номенклатуре настала елита“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, 3/2010, стр. 307-328

12 Председник Удружења текстилаца и предводник штрајкача у Новом Пазару (З. Б.) у знак револта одсекао себи део малог прста леве руке и појео га!? Тешко повређени (З. Б.) је после овог немилостивог догађаја пребачен у новопазар-

грозе, којима се то не тиче, а нарочито оних који праве ћораве планове, следе програме и у својим фарисејским говорима, кад треба и кад не треба помињу термине, на пример, менаџмент, мониторинг, децентрализацију, евалуацију и сл. Брутални кадрови који су обишли свет последица су нечега о чему треба исцрпно говорити. Дакле, приватизација је у Новом Пазрау покренула лавину радничког незадовољства. Бивши радници и они који ће то убрзо постати, заједно су почели са исписивањем нове, неславне историје (привредна) града Новог Пазара. Окидач је повучен у холдингу «Војин Поповић» који је у стечају. Радници холдинга уплашени за своја радна места, судбину холдинга и незадовољни спорим решавањем проблема који директно погађају њих и њихове породице, одлучили да масовно ступе у штрајк глађу. Настала је мучна ситуација која је поделила град, медије и укупну јавност. Медији су ивештавали да радници изманипулисани у процесу приватизације не желе ни по коју цену да прекину штрајк и да је многим због здравствених тегоба пружана медицинска помоћ у просторијама холдинга и да су појединци као хитни случајеви завршавали у здравственом центру.¹³

Све је почело тако што је за непуне две године од увођења стечаја у поменутом холдингу, без посла остало преко 300 радника. А онда се као на траци ређају протести и све више незадовољних учествује у њима.¹⁴ Представници градске власти нису конкретније реаговали јер немају компетенције за решавање насталих проблема али су погазили дату

ску болницу где су лекари покушали да му хируршким путем „споје» прст са шаком и врате му функцију. (Извор: Дневни лист „Блиц“ од 24 априла 2009. године.)

13 ФоНет, Б 92, 6. мај 2007. године. (Приредио: Енес Халиловић.)

14 Сви медији су пренели вест да се седам штрајкача-инвалида рада и бивших радника предузећа „Искра-метал“ из Новог Пазара, везало ланцима за гвоздену ограду моста на реци Рашки у самом центру града и блокирало саобраћај, тражећи исплату 20 неисплаћених зарада. Они траже и исплату разлике у зарада од 1991. до 2003. године. (Извор: Информативна емисија Дневник РТС, 2. новембра 2010. године.) Испровоцирани и упорни у својим настојањима штрајкачи иду корак даље. Овога пута се одлучују на посебан „захват“, закивање ексеру у сопствене руке што је представљало језиву медијску представу. Некадашњи радник «Искра-метал» из Новог Пазара (Х. Д.) и председник Удружења текстилних радника (З. Б.) заковали су шаке ексерима, желећи да на тај начин скрену пажњу на свој и тежак положај њихових колега. (Извор: Информативне емисије Дневник 2, РТС Србије, и Радио Телевизија Војводине, 2 фебруар 2011. године.)

реч да ће штрајкачима омогућити сусрет са представницима Министарстава економије и рада и Министарства социјалне политике у влади Републике Србије. Од тада је прошло доста времена али бивши и садашњи радници холдинга „Војин Поповић“, ТК „Рашка“ и «Искра-метал», и даље живе са истим проблемима, стално истичу своје захтеве питајући се, докле ће тако и да ли их ко чује и озбиљно схвата? За сада их слушају једино представници медија, жељни сензација очекујући да ће незадовољни и гладни људи покушати да на неки неуобичајени начин поново дигну руку на себе. Поменути предузећа нису једине жртве прљаве приватизације. Њихову судбину деле „Унипром“, Индустрија грађевинског материјала АД „Слога“, „Јошаница“, „Украш“, „Липа“, Фабрика обуће „Рас“ и „Санцактранс“. У сваком од њих радничко незадовољство је достигало тачку кључања. Ипак закључак је, све то никога не занима, најмање оне који тренутно врше локалну власт а чији су родитељи или они лично, радећи у поменутиим предузећима у ко зна којим условима, од касабe направили данашњи Нови Пазар. Конкретно у некадашњем гиганту ТК „Рашка“, који је у свим производним секторима запошљавао близу четири хиљаде радника, радило је и по пет-шест чланова из једне породице. Стварали су свој комбинат, улагали у свој град и у њему у градили своју будућност. Данас су без посла, без егзистенције и живе у дубоком очају.

Вест да је извесни тајкун купио ИГМ АД „Слогу“ да би је уништио и пребацио капитал у друга предузећа, њеним радницима и грађанима Новог Пазара била је само још једна кашика соли на рану. Нови власник, је акцијским путем за 4,5 милиона евра, купио једну од најбољих циглана на Балкану. После обављеног посла, као искусан мешетар и шпекулант оснажен добром политичком и братско-полицијском логистиком запечатио је судбину врло квалитетне циглане.¹⁵ Запосленима је посредно уручио вредносне папире који наводно вуку право на акције, обавестивши их да циглану жели да употреби за њихово добро и за своје нове пословне потезе. ИГМ АД „Слога“, као најбољи део имовине, послужила му је за полагање хипотеке код банака у Републици Србији ради

15 „Кредитима упропастио успешно предузеће“, *Санцакпрес*, електронске новине, Нови Пазар, 29. јун, 2011.

узимања кредита у милионским износима, чије месечне рате прелазе стотине хиљада евра. У случају да не буде на време враћао кредит, што је врло извесно, хипотека је положена а ИГМ АД „Слога“ је ионако прежаљена. Од тог момента производња у циглани постаје део привредне историје, а зараде су успомена на времена када су радници редовно исплаћивани јер данас се ни доприноси не уплаћују. О дивидендама нико не говори чак ни „инвестициони банкар“¹⁶ који се никад не појављује и кога запослени још нису видели. Још један гигант је постао генератор незапослености, сиромаштва и очаја. Питање је дана када ће почети протести његових радника и радника предузећа „Унипром“, једне од најјачих трговинских фирми у Републици Србији, „Санцактранс“ и других. Најгоре је што је приватизација поред привредних проблема допринела да се становништво као никада до сада међусобно дистанцира и драстично подели на верске и политичке таборе.

Случајно или не, спровођење прљаве приватизације текло је у сенци предузетничке еуфорије и у време *boom*-а новопазарске мале привреде. Тада су све врсте приватних послова просто цветале скрећући пажњу са приватизације чинећи је тако незанимљивом. Велики број радника није обраћао пажњу на проблеме који ће касније довести до помињаних протеста. Бавили су се својим приватним пословима, ишли на купљена боловања, путовали су у иностранство за робу и избегавали да се појаве у својим фирмама. А када буде завршена ера *boom*-а они ће такође подићи свој глас. Који глас...? Генерално мишљење је, да је највећи проблем

16 Ђорђе (или Ђорђије) Ницовић је за ПИК „Бечеј“ платио 12,3 милиона евра. Један од браће Ницовић, Родом из Колашина, био је својевремено директор сектора у Народној банци Југославије (до 1992), а потом оснивач и власник „Капитал банке“. Председник је групаације „Irva nic so“ и себе сматра „инвестиционим банкарком“. Групаација којој је на челу броји 27 фирми у чегири сектора, са највећим уделом у аграру и текстилу. Осим у Србији, поседује фирме и у Црној Гори. Тврди да је „Ирва“ највећи произвођач хране у Србији, са око 200.000 тона годишње: 15 милиона литара млека, 10-12 милиона килограма меса...У процесу приватизације купио је и текстилна предузећа „Први мај“ (Пирот), „Нитекс“ (Ниш) и „Рудник“ (Горњи Милановац), али је Агенција за приватизацију сва три уговора раскинула, због неиспуњених обавеза од стране купца. (*Видети*: Шљукић Срђан, „Социолошки профил нових српских велепоседника“, *Национални интерес*, бр. 3/2010. стр. 351-366.)

прљаве приватизације што је створила прилику многим до јуче неприметним људима, да „науче“ своју економију и да живе живот који је и њима био потпуно нејасан. Нејасним или како га је назвао Душанић „бећарским животом“¹⁷ многи новопазарски предузетници су живели скоро две деценије. Бећарски живот траје док се има, а када пресуши тада свему одједном долази крај. Граду на сливу река Рашке и Јошанице, такав живот је нанео велику штету а сама помисао, да је директно утицао на животе хиљадама грађана Новог Пазара код њих изазива невиђени бес.

Нејасна улога медија

Нови Пазар се с правом сврстава у медијски врло интересантне просторе чему су највише допринеле политичке и верске поделе, нестабилна глобална ситуација, незадовољство грађана који из дана у дан сиромаше, незапосленост и пропала јавна и приватна предузећа. У складу са тим стално присуство медија је потпуно нормално. Медији врло често шаљу тендециозне извештаје и стварају врло ружну слику о граду и животу у њему наносећи му велику штету. Као да је реч о комплименту а не о ругању, скоро сви су Нови Пазар прозвали центром сиве економије Милошевићеве Србије што је у супротности са етиком и финим укусом. Које је у интересу да се град са великом традицијом у предузетничким вештинама промовише у центар бруталног режима чијег су промотера због ратних злочина ти исти медији черечили и поредили са Адолфом Хитлером? Можда оних који су „стекли“ иметак и јавно говоре да би најрадије, из ината, том омраженом тиранину подигли споменик у самом центру Новог Пазара, да му се одуже за услове које им је створио да би трговали као никад до тад, обртали енормне количине новца и држали град непрестано будним. Њихов интерес је био да град не заспи како не би изгубили шансу да на простору тада највеће српске тржнице пласирају производе које је на другим местима било немогуће наћи. На срећу таквим мањкају фини манири те су има врата кроз која пролази елита затворена.

17 Душанић Б. Јован, *Бећарска економија - транзиција у Србији*, Београдска пословна школа, Београд, 2008. стр. 77.

Истина, новопазарско привредно чудо је настало у време поменутог режима. Зато ће увек остати дилема, да ли је Нови Пазар случајно изабран простор да у време ратних сукоба функционише слободно и изван правила фискалне и монетарне политике или је у питању вешто смишљена државна стратегија? Такође се не зна, да ли је у општини Нови Пазар наплата пореза на промет редовно вршена и да ли је буџет Републике Србије у то време имао одређене користи. Медији о томе нису информисали, а требали су. Такође нису информисали и о понашању припадника Финансијске полиције која је често пута прелазила линију учтивог и професионалног понашања. Да би били на висини задатка, требали су и то да објаве. Ако су уздрмали басен „Колубара“ због пљачке века, НИС-е због неславне продаје или Фудбалски савез Србије због афера, намештања резултата и трансфера, морали су истражити и пореске утаје. Извештавали су да је Нови Пазар функционисао као шверцерски рај, али нису објаснили на који начин му је то успевало. Занимљиво је зашто управо на новопазарском простору медији праве погрешне кораке и како не схватају, да су највеће битке управо оне које нису никада вођене. Дакле, добијена битка (тријумф) у правом смислу те речи је, само реално посматрање и приказивање чињеница, а не њихово извртање које наноси штету које се увек треба бојати.

Prima facie медији су врло често на погрешном извору информација, зато што су за њих у Новом Пазару важнија догађања на политичкој сцени него у привреди, медицини, образовању и/или култури. За њих је важније шта је рекао или шта би могао рећи неки локални политички првак него како запослити неког од толико хиљада незапослених. Њима су важније сензационалне информације него да помогну у налажењу модуса, да се спрече хиљаде младића да због незнања напусте своју земљу и свој град. Не била никаква сензација ако би неки од медија Нови Пазар упоредио са Белафастом, без обзира што се у њему ништа слично не дешава, нити се икада може десити. Наиме, када је јула месеца 2011. године фудбалски клуб „Нови Пазар“ из Новог Пазара постао први пут у својој дугој историји члан елитног друштва-Јелен

супер лиге¹⁸ медији су просто експлодирани. За многе је то био шокантан податак па су олако занемарили врло битне чињенице: спортску инфраструктуру, фудбалски квалитет, атмосферу на трибинама, гостопримство, спортску културу и неописиву љубав према спорту. А Нови Пазар све то има. И поред тога за медије је одигравање сваке утакмице догађај највећег ризика а за фудбалске фолиранте прилика да изврше смотру резервног састава полиције и мобилишу специјалне полицијске снаге. Тада град изгледа суморно а грађани то доживљавају као један од облика пресије. На срећу, неколико стотина навијача *Торциде* лишили су медије шанси, да им приписују националну нетрпељивост, недоличан начин навијања, вређање гостујуће екипе и/или истицање неадекватних клупских обележја. Тога има више у другим местима.

Медији врло штуро информишу ширу јавност, да у Новом Пазару без обзира на политичку и сваку другу припадност, у сиромаштву и на граници беде живе једни поред других Бошњаци, Срби и грађани других опредељења. У многим деловима земље се стиче утисак да су само једни сиромашни и незапослени, или Срби или Бошњаци *vice versa*, јер нема ко други. Било каква да је вест, ако је о Новом Пазару, она врло брзо постаје „блатњава“ и треба да се што пре чује. Медије не занима што су многи градови у Републици Србији у реално горем, скоро јадном стању у односу на Нови Пазар у коме још нико није примећен да је кренуо у „освајање контејнера“. Многи градови са тим нормално живе. Медији често објављују да у граду има превише просјака. Има, и углавном су то припадници ромске заједнице, најчешће жене и деца. Деца су често атракција, симпатична су, помало досадна али не посежу за туђим. Њиховом одржању највише доприноси мерхамет-димензија (добročинство) грађана Новог Пазара. За њих је рука која даје увек изнад руке која прима и гесло је, да увек треба помоћи онога који нема, ко не може да ради, а посебно децу, старе и осакаћене. То је градски фолклор, и тога је знатно више било када је град био економски најјачи. И

18 Медији су различито извештавали о поступку Извршног одбора Фудбалског савеза Србије који је званично 11.07.2011. године, донео Одлуку да Фудбалски клуб „Нови Пазар“ у такмичарској сезони 2011/2012. године, заузме место београдског БАСК-а, као нови члан Јелен супер лиге, који по њима није изборио на „зеленом пољу“.

шта је лоше у томе? Лоше је што се градске свакодневице посматрају кроз различите призме. У другим градовима Републике Србије стотине безногих, безруких, слепих, најалост младих људи деценијама просјачи, жалећи се на државу, на ненаплаћену накнаду за храброст и заслуге из минулих сукоба. Иако медији о томе упорно ћуте, њихови представници требају знати, да се и просјачење разликује и то много, само ако се реално посматра.

Локални медији нарочито ефектуирају у пропагандним порукама. Ако их неко уопште слуша може стећи утисак да су, на пример, неке приватне ординације и амбуланте у овом граду „забраниле умирање“ и да не постоји здравствени проблем који се не може решити или врста болести која се не може успешно лечити. Слично клиници *Мауо*. Забрану рекламирања било ког садржаја из области здравствене заштите (лекови, помагала и сл.) нико не помиње. Одговорни из владе Републике Србије и ресорних министарстава као да немају правог увида у примену закона који уређује област здравствене заштите¹⁹ и закона који уређује побољшање општих услова у којима живе њени грађани.²⁰ Недолично је да се медицина, хумана научна дисциплина помоћу неразумне медијске пропаганде претвара у жртву и брутално извргава најогавнијем руглу и презиру због ситних интереса мањег броја несавесних здравствених радника.

Одлазак предузетничког духа

Током прве деценије XXI века, нестала је једна од главних карактеристика Новог Пазара, надалеко познати предузетнички дух. Једноставно је нестало пред налетом реформске бујице после које је уместо конкретног бизниса настао свет свакодневних чарки, нетрпељивости, подела и сукоба. Са њим је нестала и економска логика, а пословни живот се претварио у делатност за израду невероватно скувих социјалних програма. Политичке тираде о регионалном развоју Републике Србије у којима се Нови Пазар ретко помиње, све

19 Закон о лековима и медицинским средствима, *Службени гласник РС*, бр. 30/2010.

20 Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана, *Службени гласник РС*, бр. 24/2011.

више подсећају на поруке некадашњих телала који су их стотинама година најљивали само зато што су уобразили да су заправо они, а не њихове поруке неке потребне. Према томе они који су задужени за глобални развој стално потврђују да овај простор није нарочито битан и зато није обухваћен ниједним државним пројектом. У граду чији становници *via facti* желе да их има 120 хиљада²¹ што је демантовао последњи попис из априла 2011. године,²² тренутно се могу видети два-три грађевинска крана који на толиком простору озбиљније раде. Дакле, о каквом развоју треба говорити када је грађевинска оператива, иначе најбољи показатељ напретка неког места, регије и/или државе све рекла. Са пасивном грађевинском оперативом град не може ни корак напред. Демантовао би сам себе јер је 90-тих година XX века у време економског *boom*-а био прави *baustelle* и у сваком његовом делу градња је просто цветала. Тада је један ар грађевинског земљишта достигао цену и до 100 хиљада немачких марака.

Упркос чињеници да се нивоу града Новог Пазара не доносе планови са развојном димензијом и да се не утврђују програми са потенцијалним искораком у будућност, социјалне стратегије и социјални програми се непрестано доносе и утврђују. Почетком 2009. године, урађен је Нацрт стратегије развоја социјалне заштите града Новог Пазара као важан документ²³ који треба да помогне решавању социјалних про-

21 Према званичном попису из 1991. године, Нови Пазар има 85.583 становника. Етнички састав становништва чине Срби са 22,36 %, Бошњаци са 75,37 %, Црногорци са 0,27 %, Албанци са 0,25 % и остали са 1,75 %. Овде се јавља једна контрадикторност да град према попису из 2002. године има 85.996 становника у коме већину чине Бошњаци са 87%.

22 Према последњем попису из априла 2011. године, општина Нови Пазар броји 92 766 становника, а сам град 60 638 становника. (*Извор*: Република Србија - Републички завод за статистику, *Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011. године. Први резултати*, Београд, 2011, стр. 58-59).

23 У оквиру пројекта „Планирање локалних услуга социјалне заштите-ПЛУС“ Министарства за рад и социјалну политику, Програма уједињених нација за развој, Европске агенције за реконструкцију, Фонда за међународну сарадњу Велике Британије и Министарства спољних послова Норвешке покренутог 2006. године, процес стратешког планирања развоја социјалне политике и заштите у Новом Пазару започет је 2008. а завршен 2009. године у оквиру пројекта Програма за развој општина у југозападној Србији-Пројекат миграција којег је Швајцарска агенција за развој и сарадњу (СДЦ) покренула 2008. године. На основу чл. 61. став 1.

блема на локалном нивоу. По многима он представља први кораком у реорганизацији социјалне заштите коју креира локална заједница са намером да је реорганизовану што брже укључи у глобални развој региона. Неспорно, Нацрт поменутог програма је рађен са одређеним циљем, међутим, остаје нејасно зашто је SWOT-матрица²⁴ која на старту негира његову развојну димензију и квалификује га као хронолошки извештај са пуно познатих података толико експлоатисана. Апострофирају се средства потребна за финансирање социјалне заштите, а занемарује се квалификовани кадар који ту врсту делатности треба успешно да обавља. Коначно треба научити лекцију, да је социјална заштита спала на ниске гране пре због недостатка професионалног кадра, односно стручних давалаца социјалних услуга, него због недостатка финансијских средстава.

Недостатак кадрова или неповерење у постојеће

У развијеним земљама и срединама, не морају сви грађани бити са факултетским дипломама, имати свој стан и не морају бити сви врхунски стручњаци. У њима се лако нађе посла за свакога, за основца, средњошколца а најпре за стручњака. Таквим срединама су потребни пољопривредници, рудари, занатлије (пекари, месари, ковачи, кројачи, механичари, обућари), а наравно и инжењери, економисти, правници, лекари и програмери. Нови Пазар, у том смислу није срећан град. У њему има на стотине „менаџера“ од којих половина не зна шта је то менаџер у правом смислу те речи и шта он треба да ради. Већина мисли да би требао да се ба-ви кабинетским пословима, вршењем власти, одлучивањем

тачка 9. Статута града Новог Пазара, *Службени лист града Новог Пазара*, бр. 15/08, Градско веће града Новог Пазара на седници одржаној дана 13.03.2009. године донело је Одлуку о образовању Савета за социјалну политику града Новог Пазара од 11 чланова. (*Видети*: Нацрт стратегије развоја социјалне заштите града Новог Пазара, Градско веће града Новог Пазара, Нови Пазар, стр. 4).

24 *SWOT*-матрица је састављена од почетних слова четири позиције из енглеског језика: „*strengths*“ (потенцијал, моћ), „*weaknesses*“ (слабости), „*opportunities*“ (могућности, шансе, прилике) и „*threats*“ (претње). (*Видети*: Ђурчић Урош, *Банкарски портфолио менаџмент*, Фелџтон, Нови Сад, стр. 59.)

или како је писао Карл Емил Максимилиан „Макс“ Вебер (*Karl Emil Maximilian «Max» Weber*), правом бирократијом.²⁵ Будући да је од толиког броја менаџера врло мало оних који нешто значајније раде, довољан је аргумент предузетницима за тврдњу да их уствари нема и/или да нису довољно стручни. Предузетници су у оба случаја у праву.

Прво, мало је стручних људи који олако пристају на понуде предузетника јер знају порекло њиховог капитала и зато не желе да своје време, знање и стручан рад користе за његово додатно увећање. Они знају да предузетници (послодавци) имају сопствене циљеве и да говоре језиком новца који се њима не допада. Такође знају да предузетницима нису потребни финансијски стручњаци, комерцијалисти, инжењери, моделари, мајстори већ менаџери које ће месечно плаћати стотину-две евра, наравно без уплате пореза и доприноса. Друго, у праву су када из незнања олако изјављују да у понуди нема довољно стручњака, али је питање чиме се руководе? Сигурно најмање здравом логиком. Да није тако, обратили би се универзитетима и за своје потребе типовали будуће стручњаке. Везали би их уговорима о стипендирању или плаћеној пракси дајући им прилику да упознају пословни амбијент, процесе и колектив у коме ће обављати будуће задатаке. Тада новац који је озбиљна роба и има снагу²⁶ не би био параван за неозбиљне изјаве, непрофесионално понашање и неформално образовање. Посебна карактеристика већине предузетника је да су ниског образовања, недовољно изграђени за пословно комуницирање и да су лишени сваке пословне упућености ван чистог еснафа. Према томе иако они мисле да их нема, стручњака ипак има. Многи су раније у значајним предузећима и установама успешно обављали одговорне и стручне послове и морали су обавезно да поседују макар следеће квалитете:

25 Sica Alan, *Max Weber and the New Century*, Transaction Publishers, London, 2004, p. 24.

26 „Нешто горе од новца људски дух није измислио. Он преврће државе и гони људе из кућа; учећи злу мења мисли у људи, те се племенити обраћа срамоти рђавога; он наводи људе на сваку подлост и чини их кадрим за свако безбожно дело“. (Софокле, *Антигона*, Просвета, Београд, 1973). (У: Маркс Карл, *Капитал, Критика политичке економије I-III*, Просвета, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1979, стр. 125.)

1. интелигенцију која подразумева:
 - 1.1. просуђивање,
 - 1.2. одлучност и
 - 1.3. знање.
2. личне особине од којих су главне:
 - 2.1. адаптивност,
 - 2.2. опрезност,
 - 2.3. креативност
 - 2.4. лични интегритет,
 - 2.5. самопоузање,
 - 2.6. контрола емоција и
 - 2.7. независност.
3. способности за:
 - 3.1. кооперативност,
 - 3.2. популарност и престиж,
 - 3.3. интерперсоналну умешност,
 - 3.4. друштвено партиципирање и
 - 3.5. такт и дипломатију.²⁷

Стручни људи поседују многе од наведених особина и пословично имају висок праг поноса и достојанства испод кога никада неће проћи. Школе су сигурно завршавали знањем и ентузијазмом а не новцем, политичким утицајем или интервенцијом. На другој страни, предузетницима-послодавацима много тога мањка и зато нису направили прави корак у приватном бизнису. Нису схватили колико је битно одвојити власништво над капиталом од управљања њиме. И зато њима изгледа веома чудно када неко са сетом говори о временима када се поштовао пословођа, шеф, директор а не *адвертајзинг*²⁸ менаџер.

27 Donnely H. James Jr. and Skinner J. Steven.: *The New Banker-Developing Leadership in a Dynamic Era*, Dow Jones-Irwin Homevood, Illinois, 1989, p. 129.

28 *ADVERTAJZING* - форма комуникације којом се врши утицај на појединце како би купили производ (услугу) одређеног брэнда. Користи се и у сврху промоције политичких кандидата или идеја. Модерни *advertajzing* развио се са појавом масовне производње крајем XIX и почетком XX века.

Зашто је град ту где јесте?

Ништа се тако брзо не мења као мишљење уплашеног човека. Колико до јуче Новопазарци који су мислили да ће благодети вечно трајати гласно су ликовали: „...ни бољег града, ни веће нафакe ни брже зараде“. Данас сваки од њих машта да дограби пасош и да крене пут Немачке, Француске или Холандије свеједно. Нерад, страх од сиромаштва и досада гуше и изазивају апатију. А и сам град томе доста доприноси. Постао је тесан и инфраструктурно спреман само за 50 % становништва. Све остало је мучење, емајлирање тешке стварности и одмицање истине од оних којима је она значајнија од свега. Нови Пазар одавно кубури са несташицом воде за пијење. У летњим месецима чим дневна температура пређе 34 или 35 степени Целзијуса, рестрикције постају нормална појава. Тада се као алтернатива користи бунарска вода сумњиве исправности и квалитета. Али ни то није довољна опомена надлежним да направе конкретан корак ка водоснабдевању. У Новом Пазару ником није јасно шта се чека са решавањем тог проблема, иако је одавно јасно да ће XXI век обележити несташица воде, тероризам, опијати, проституција и природне непогоде. Могуће је да су реке Јошаница и Рашка због богатства водом руководиле Иса-бег Исхаковића да између њихових токова оснује данашњи Нови Пазар. Дакле, бег се није бавио нацртима, стратегијама и донацијама, он је градио оно што је било неопходно њему и народу и као многи великани минулих векова није знао шта је менаџер или га није тако називао.

Мало је градова у Републици Србији који живе са урбанистичким хаосом као што је случај са Новим Пазаром. Хаос је двојак. Прво, ниједан новосаграђени квартал у граду није у складу са урбанистичким решењем зато што оно не постоји и друго, хаос је настао на хиљадама хектара висококвалитетне земље дуж обала река које Нови Пазар комадају на махале. Земља јесте за изградњу, али су њеним отимањем уместо река остали потоци и када набујају подсети на песника који је давно записао: „...никада не затрпавајте речна корита, не зна се да ли ће се и када река поново вратити“. Недавне по-

плаве које су задесиле неке делове у општини Нови Пазар, бациле су много светлости на присутне проблеме. Помагала је војска, грађанство, комшијски градови и многи други колико су могли. У таквим околностима свака врста помоћи, ма колика била и ма од кога долазила представља гест вредан сваке пажње. Међутим, овде брине присутност метежа људских умова који не схватају да садшњост тражи напоре, доследност, знање, мудрост, избегавање неспоразума и присуство савести очишћене од свих примеса. Свест је заказала и многи неодговорни грађани данас не схватају да су својим несавесним поступцима допринели да град страхује од најмање кише. Милионе евра вредне куће изграђене су без икаквог грађевинског смисла на парцелама, које се налазе непосредно уз водене токове.

Новопазарци заиста граде врло квалитетно, пространо и скупо, али само у оквиру габарита. Проблем је што проблем је што граде и без грађевинске дозволе, стручних упуштава, адекватних техничких решења и без регуларних прикључења на инфраструктурне ресурсе (електрична енергија, хидроурежа, канализација, топлификација). Зеленилу, односно травањацима или цветњацима уопште не придају важност као да њима извори кисеоника нису потребни. Тиме је дефинитивно суспендовано уздизање стабмене културе и вођење адекватне стамбене политике. Према томе поменути хаос је дело неодговорног човека о коме је познати интелектуалац Чеслав Милош много рекао само једном реченицом: „...да није човека не би пакла било.“²⁹ Неодговорни човек изазвао је природу и сада му једино остаје да на својој кожи осети њену сурову освету. Локална власт пословично нема навику да консултује пројектанте, стручњаке за просторно планирање или топлификацију, експерте из области технике, економије, архитектуре и/или грађевинарства. То је разлог зашто је декларисана као главни кривац за настале проблеме у граду.

29 Тотић Ибрахим, „Проблеми у здравственом систему независно од политике финансирања“, *Здравствена заштита*, Комора здравствених установа Србије, Београд, бр. 2/2011, стр. 89.

Предузетништво - почетак, трајање и крај

Непосредно пред спровођење демократских реформи у Новом Пазару су се осећале разне тензије, национална опипљеност, криза политичке културе и жеље за свакојаким издешљеностима чији су резултати добро познати. Ипак, брзо се стало на ноге, али не на довољно чврсте и способне да носе оно што ће превирања донети. Оформљено је више стотина приватних радионица и предузећа углавном у нискоаккумулативним привредним гранама (намештај, одећа и обућа) за чијим производима тржиште наједном показује неутољиву глад. Врло брзо је створен сложен систем у коме су функционисала приватна предузећа, трговинске радње, разни бирои, агенције, ординације, радионице, сервиси и „мобилни мајстори“ без пословног простора обучени за сваку врсту послова. Њихово мајсторство је демантовало сваког приватника који се хвалио да поседује одличну, увозну и савремену опрему. Наиме, врсни мајстори (кројачи, моделари, електричари, реглери, прецизни механичари) нису мислили тако. Знали су да је опрема застарела, скоро израубована и отписана, али нису штедели труда ни знања да је одржавају и припреме за обављање одређене функције.

Посао је цветао. Велики број приватника преко ноћи долази у посед великог новца који ствара услове за реализацију њиховог основног циља-нова опрема и комотни капацитети без обзира на цену. Уследила су енормна улагања како у капацитете и савремену опрему тако и у освајање нових модних експоната, праћење светских трендова, побољшање конкурентске позиције и континуирано освајање домаћег и иностраног тржишта. Чинило се да је град напokon добио праву прилику да бљесне на привредном небу и да је то његов прави развојни пут. На велику жалост испоставило се да је овим предузимљивим људима, традиционално суђено да се баве прерадом текстила, коже и дрвета и да тргују производима од њих. У време најжешћих ратних сукоба 90-тих година, Нови Пазар је многе муштерије снабдевао одећом, обућом, средствима за хигијену, дуваном, белом и другом техником, свежим хлебом и пецивима. Било је нормално да се у раним

јутарњим часовима на улицама Рашке, Сјенице, Краљева и/или Ивањице продаје свеж хлеб новопазарских пекара или лепиње напуњене познатим пазарским ћевапчићима.

Решеност владе Републике Србије да уведе ред у привредне токове и блиски сусрет предузетника са принципима тржишног привређивања, брзо је окренуло ситуацију у супротном правцу. Најпре долази до селекције предузетника на оне који одговарају друштвеним обавезама и на оне којим је то страна. Након тога долази до наглог пада извоза што је био озбиљан сигнал да тржиште захтева регуларност и квалитет. Многи приватници ову поруку нису добро разумели. Сматрали су да имају све што муштерија тражи, да је тренутна ситуација на тржишту пролазна и да је курс динара у односу на немачку марку довољно чврст. Ова затеченост их је врло снажно гурнула у пословне промашаје и период *boom*-а бива замењен периодом *sclimb*-а. Говорећи за „Недељни телеграф“ о стању у привреди Републике Србије, професор Маџар као добар пример управо наводи Нови Пазар, у коме се до 2000. године лепо привређивало и добро зарађивало само због извозне оријентације негових привредника. Када је извоз постао нерентабилан све је стало, а остала је привредна пустиња, туга и јад. Он сматра: „...да је Нови Пазар жртва „холандске болести“ која је погодила српску економију зато што је влада у слабој и дезоријентисаној привреди одржавала јак курс динара. Привреда је изгубила снагу тамо где је требала да је највише има, на извозу. Економисти добро знају да нема складног брака између привреде која не извози и јаке националне валуте и да је парадокс те врсте неодржив на дуге стазе.³⁰

Многе радионице цинса (правих фабрика нема) данас силом прилика постају кафетерије, теретане, магацини или се у најбољем случају рентирају. Производња цинса и обуће је десеткована. Не производе се више чувене фармерице „501“ не што су *passer de mode*, већ што је њихова производња забрањена. А у време еуфорије било је немогуће забранити не само производњу већ и продају без уредне дозволе, свуда и на сваком месту. То је период када су стотине добро

30 Маџар Љубомир, О пропасти српске економије: „Динкић директно угрожава буџет“, *Недељни Телеграф*, понедељак, 5. април 2011. (Пише: Милош Обрадовић).

плаћених кројача, моделара и шивача јурили на посао, када су стотине аутобуса пристизале у Нови Пазар, на пијацу дуж обала Јошанице и Рашке. Требало је задовољити на десетине хиљада муштерија који су долазили из свих крајева некадашње Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ). Произвођачи и продавци фармерица из Новог Пазара и артикала увезених из иностранства, за три-четири пазарна дана зарађивали су годишња примања најбоље плаћених директора новопазарских јавних предузећа и установа.

Данас многи новопазарску привреду из тог периода зову „самоникла“, јер је према њиховом мишљењу настала без адекватне подршке банкарског (финансијски) сектора. Али нису у праву. Од времена просперитета до данас, произвођачима цинс-одеће, намештаја и обуће, поред смањене упослености производних капацитета, неуспеле пословне преорјентације и/или ликвидације, највише проблема задају управо банкарске обавезе. Кредитне рате увећане за обрачунату редовну и затезну камату свакодневно приспевају, опомене пословних банака су врло честе и непријатне и све је присутнији страх од активирања хипотека. Дакле, није реч ни о каквој „самониклој“ привреди већ привреди која се развијала уз снажну подршку банкарских институција. Ако би се занемарио начин стварања новопазарског привредног чуда, то би значило да се не поштује стари економски принцип, да без банкарске кредитне подршке нема великих послова, односно нема великог легалног ни илегалног бизниса. Питање је, где су приватници могли залагати своју имовину како би добили кредит него код неке од пословних банака и зашто су банкарске обавезе многим највећа мора и дугогодишња „финансијска робија“? Истине ради, многи су се осим код пословних банака, задуживали на реч код „ходајућих банака“, односно мешетара, зеленаша и уличних дилера који су 90-тих година, за време хиперинфлације од грађана притешњених кризом на уличној берзи откупљивали немачку марку, за себе али и за пословне банке широм Републике Србије. Нови Пазар је у то време словио као град са најачом уличном берзом девиза и племенитих метала у држави. Да је привреда „самоникла“ банке би према истој остале инфериорне. Међутим, оне имају своје службе за испитивање тржишта и финансијског потенцијала и њихов менаџмент никада не отвара

пословне јединице тамо где нема великог новца. Због тога, на пример, у Црној Трави, Трговишту, Ражњу, Лебану или Сурдулици нема банака, нема привреде а самим тим нема ни новца. Према томе „самониклом“ привредом је могу називати они који не познају њене корене, занемарују вековну традицију и који заборављају да више ни трава сама ниче. Наиме, Нови Пазар је давно, и пре овог успона био познат управо по трговини и занаству, о чему су вековима уназад писали дубровачки аналити, дипломате и поклисари, односно турски и руски путописци (Евлија Челеби и Александар Гиљфердинг). Само у време цинс-револуције 90-тих година у Нови Пазар је на разне начине (легално или илегално) из разних земаља света годишње увожено између 20 и 25 милиона метара цинс-платна. Проиводња фармерица на годишњем нивоу кретала се између 18 и 20 милиона пари, а добра екипа могла је да сашије дневно до сто пари. Процене су да је у исто време месечни промет новопазрске пијаце појачан „кућном“ трговином прелазило 20 милиона немачких марака.³¹ На крају не треба занемарити чињеницу, да је приватни сектор доживео муњевити успон колико због предузимљивости грађана Новог Пазара, толико и због страха од губљења радних места у време нестајања предузећа и фабрика.

Плес са кинеским змајем

Једним од главних кривца новопазарског *sc limb*-а сматрају се кинески трговци и нагли продор њихове јефтине и некавалитене робе на српско тржиште. Новопазарски привредници царињење кинеске робе називају смешном и подлом државном преваром и сматрају да је реч о прворазредном привредном криминалу и својеврсној издаји. Дубоко повређени размишљају да је у питању лукаво смишљена и вешто примењена државна стратегија према којој за колективно добро није штета жртвовати цео један град. Примедбе да је новопазарску привреду самлела унутрашња конкуренција, оштро одбацују и сматрају да је то немогуће. А и како би

31 Фајфер Кристијан, Шећерагић Бисера, *Перцепција приватног бизнис сектора Санџака о политичком и економском амбијенту: емпиријска студија*, Нови Пазар, Форум Ziviler Friedensdienst, Regional Office: Европски покрет у Србији, Локално веће Нови Пазар, 2009, стр. 14.

поред великог моралног капитала, поред традиционалне новопазарске еснафске колегијалности и производа (одећа, обућа) који су врло квалитетни, модерни, доступни и јефтини? Такође истичу да им је упоредо са јефтином кинеском робм главе дошла ниска куповна моћ становништва које је сиромашо да би куповало новопазарске производе. Временом се све више мире са стварношћу. Са најездом јефтине кинеске робе се не могу борити, да им остаје брзо и правилно прилагођавање на нове услове и да не кушају снагу првог азијског цина. Схватили су да је конкуренција кинеског суперкапитализма за њих срећа у несрећи. У то су се уверили посматрајући надирање кинеске моћи за коју се интересују многи теоретичари. А њихова порука је да свака држава (камо ли град) која се не одлучи на прилагођавање и не буде отворена према иновацијама, не изврши корените реформе у систему образовања, не подстакне предузетништво, науку и инжењеринг, омогућиће Кинезима да у будућности лакше доминирају њеним тржиштем и укупном привредом.³² Наједном су суочени са изазовом који намеће једна нова цивилизација која ће у до сада незабележенм опсегу моделовати не само пословне, него и читаве животне области. То не значи да се тог моделовања треба плашити, напротив. Изразита успешност Кинеза у примени иновација и у индустријском развоју свакоме може послужити као подстрек и пример за углед. Уколико се неко не мири са стварношћу, он ризикује не само да му послови заостану, већ и да нестану. Кинески начин привређивања је изазов коме се може, а коначно и мора одговорити брзим променама и једино смишљеним прилагођавањем.

Страх који предузетници имају од кинеске конкуренције је непотребан. Уместо да присуство Кинеза прихвате као парадигму за мењање досадашњих пословних навика, они се баве критизерством. Очито нису знали или су заборавили, да су Кинези од привредника са Запада научили како се на овим просторима зарађује новац, склапају и реализују велики послови. У складу са својим стрпљењем, следили су их и када им ситуација није ишла на руку, када су на то били присиљени и зато не чуди њихово бојажљиво али сигурно

32 Кантон Џејмс, *Екстремна будућност*, Слио, Београд, 2009, стр. 231. (Превео са енглеског: Ђорђе Трајковић.)

ступање на међународно тржиште. Привредницима Новог Пазара једноставно предстоје напорне припреме за будућност и пуно рада на стварању нових пословних односа како са Кинезима тако и са другим партнерима. Услов је да у нове пословне односе ступају без страха да су унапред угрожени, преварени или нечим уцењени и да верују да они фондирају на прилагођавању које захтева мудрост, стрпљење и знање.

Ако је за утеху предвиђања су, да ни Сједињене америчке државе ни Европска унија неће ускоро располагати досадашњим ресурсима, од људи и капитала до производних погона и иновација. Очекује се да у XXI веку диригентску палицу економског света дефинитивно преузме неко други, неко ко је спреман да обезбеди благодостање и напредак милионима људи, да им омогући да се испењу на већи подеок лествице друштвеног развоја. Сви погледи су упрти у Кину. Консензус је, да је коначно пронађен лидер који ће у XXI веку учити све око себе како се ствара нови светски поредак. Кина има снагу да обликује овај век и живот у њему, зато је крајње време да сви науче покрете разиграног змаја како би складно плесали са њим. Тофлер је то најавио давне 65-те године прошог века истакавши: „...да ће се Кина позиционирати као глобална економска сила и Сједињене америчке државе (САД) ће зависити од ње и њених 17 ретких метала који су важни за производњу делова оружја, радара, турбина и хибридних аутомобила. Развојем алтернативних извора енергије биће створени „губитници у свету нафте» попут Саудијске Арабије, Ирана, Ирака, Русије, Венецуеле и још неколико арапских и латиноамеричких земаља. Блиски исток ће постати место мешања различитих религија, секти и националности.“³³

Учињене грешке и њихове последице

Да ли су и где грешили новопазарски предузетници? Да, грешили су много и на више места. Традиционално Мало њих зна, не жели да зна, или зна а неће да призна, да заслуге за развој занаства и трговине у Новом Пазару не припадају њима већ старим и дисциплинованим народима који су бора-

33 Тофлер Алвин, *Шок будућности*, Пословни систем Грмеч, Београд, 1997, стр. 147.

вили на овом простору. Требало би дакле да знају, да је Бог Турцима дао царство а Латинима мудрост (лукавост), а то много говори. Многи су се за време предузетничког *boom*-а задужили како би подigli комотне капацитете, инсталирали најмодернију опрему, запослили десетине радника, формирали велике и модерне возне паркове и на крају започели нерентабилну стамбену градњу. Тиме су доказали да имају проблем сналажења у новим условима, проблем јасне секторске стратегије и проблем поштовања основног *bussiness*-правила; свако ко је у послу недисциплинован и неспреман за брзе промене организациних процеса једном мора потонути. А таквима се увек намеће читав сет тешких питања. Зашто, када имају више новца, времена и способности те своје предности морају да троше на нешто изузетно и тако свој живот, због амбиција и напона које оне проузрокују, претварају у мучилиште? Како не схватају да би им трошење у личну срећу, на своје ближње и на ситна задовољства помогло да изграде свакодневни обични људски живот? Зашто себи и својима макар не омогуће услове у којима би осетили срећу, сигурност и све оно што им никада не могу пружити највећи резултати неутољиве сујете и незајажљиве материјане гледи?

Постојећи капацитети су постали предимензионирани, скупи за одржавање, модерну опрему под своје узима зуб времена, огромне обавезе притискају, тржиште се сузило и на крају угасило. И коме је стало до тога што је Нови Пазар, некада привредно чудо са близу 10 хиљада различитих субјеката тренутно на коленима? Онима који су чинили грешке супростављајући се предузимачком духу, сигурно није. Да су о томе бринули не би увозили прескупу технологију, сировине и материјал из далеких земаља (Кина, Аргентина, Бразил и сл.) и не би запошљавали десетине непријављених радника. Данас нико не јадикuje што је приватнике „оставио“ посао већ што се велики број некада добро плаћених радника верујући у континуитет задужио и дубоко упао у дужничко ропство. Приватници сматрају да се нису само они и њихови бивши радници задуживали, исто се догађало и радницима у државном сектору. Да, само што потоњи могу да се надају каквој-таквој пензији за разлику од оних из приватног сектора који ту прилику немају. А то није појава нови-

јег датума. Знало се то и раније онако како је говорио Томас Мор: „...радници као радници...једино што знају је да раде и само да раде...њихова једина вредност је марљивост, на то су научили и на то су навикли. А то што сада тумарају без посла, и што им га нико не нуди, остаје њихова једина кривица, без обзира што се нуде са највећом спремношћу. Њихов живот је коначно сломљен.“³⁴

Учињене грешке су показале да је за успешно вођење приватног бизниса потребно знање, вештина, манири, поштовање законских прописа и привредних регула, што је великом броју некадашњих власника капитала недостајало. У противном не би било речи о грешкама, о проблемима са кинеском робом и о атмосфери безнађа у граду са највише младих и незапослених. Данас се после евидентних пословних промашаја жале да су своје фирме водили без подршке општинских власти. Која је улога општинске власти ако приватник води свој бизнис регуларно и на квалитетан начин. Ту се општинске власти не смеју мешати, једино ако он, привредник својим активностима не угрожава одређени интегритет за који је одговорна локална управа. Савестан приватник бежи од власти да не би дошао у ситуацију да га уцењују као што се дешава неким босовима и бившим министрима. Приватници морају знати, за њих нема новца из општинског буџета. Они су порески обвезници који треба да пуне пројектовани буџет и да буду уверени да буџетска средства нису општинска нити државна већ да припадају грађанима.

Деценијама градом круже приче да је Нови Пазар врло богат рудним благом и да би се његовом експлоатацијом требало озбиљније забавити. Златаре, Златиште, Златни лаз или Златорог, зар то не асоцира да се на планини Рогозни, на којој се налазе ова села и засеоци, некада копало злато. Она су по томе и добила своја имена. Привредници Новог Пазара су вероватно направили највећу грешаку што нису испитали капацитете налазишта, размотрили економску исплативост и што нису инвестирали у формирање нових копова. Нема оправдања да мишљења стручњака ДП за хидрогеологију

34 Мор Томас, *Утопија*, Култура, Београд, 1964, (Превод: Ф. Баришић). (У: Милан Петричковић, „Сиромаштво у функцији егзистенцијалне отуђености становништва Србије“, *Социјална мисао*, часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе, Београд, 69/2011, стр. 41.)

и инжењерску геологију „Геозавод“ из Београда нико није озбиљније схватио. Они тврде да на планини Рогозни леже резерве руда племенитих метала чије се количине процењују на око 40 милиона тона.³⁵ Злато би добро дошло власницима златарских радњи којих у Новом Пазару има преко 30, само за продају, али не и за израду или за поправку предмета од злата. Правих мајстора-златара је врло мало, можда четири-пет. Злато се махом увози из Турске, доброг је квалитета и пословање са њим је високо професионално. Занимљиво је да су људима тоне злата, сребра, бакра и других племенитих метала на дохвату руке, а они се упорно баве текстилом, кожом и дрветом. Ипак је народ у праву, сиромаш увек две куће кући. Међутим, грешке се и даље понављају, проблеми се гомилају а њихово решавање је једнако чишћењу Аугијеве штале.

Социјална незбринутост и незапосленост

После „смрти“ предузетничког чуда број корисника услуга социјалне заштите у Новом Пазару се значајно и у континуитету повећавао. Иако забрињавајуће делује када се иста појава наставља и у XXI веку, треба се надати да ће нови Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности то спречити. Он предвиђа да се из републичког буџета финансирају следеће социјалне услуге:

1. смештај у установу социјалне заштите или у другу породицу,
2. додатак за помоћ и негу,
3. увећани додатак за помоћ и негу,
4. материјално обезбеђење,
5. оспособљавање за рад (рехабилитација) и
6. услуге социјалног рада.³⁶

Подаци Центра за социјални рад у Новом Пазару показују да је 31 децембра 2008. године, на евиденцији било 8.645 корисника социјалне помоћи што је за 6 % више него

35 <http://novipazar.wordpress.com/2011/06/19/pod-zemljom-zlato-a-na-zemlji-mucenici>. Под земљом злато, а на земљи мученици, недеља, 19, 20. јун, 2011.

36 Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана, *Службени гласник РС*, бр. 24/2011.

2007. године, када их је било 8.144.³⁷ Током 2009. и 2010. године њихов број се увећавао тако да се не може проценити, колико ће сиромашних грађана уживати социјалну помоћ до краја 2011. године. На крају 2007. године, на евиденцији Центра за социјални рад налазило се 1.512 породица корисника материјалног обезбеђења, док их је у 2008. години било 1.582 или за 4,63 % више. У 2009. години, 5.874 лица је користило материјално обезбеђење или 3,45 % више него 2008. године, када је их било 5.678.

Предвиђања државних органа који се плаше реадмисије грађана Републике Србије из земаља Западне Европе, као и процене да ће у Нови Пазар доћи близу 30 хиљада прогнаника звуче неозбиљно. Могуће је да их на нивоу Републике Србије буде преко 100 хиљада, али не само сиромашних него и авантуриста, криминалаца, људи спремних на свакојака дела и злодела које је бивши премијер Италије Берлускони назвао хордама зла. Незамисливо је да се сви становници, на пример, општине Рашка одједном преселе у Нови Пазар. Ко би водио бригу о толиком народу када у буџету нема средстава ни за постојеће кориснике? Ко може да у таквим околностима пружи социјалну подршку неком прогнаннику када је за целу 2008. годину из општинског буџета за социјалну заштиту једва издвојено нешто преко 4 милиона динара.³⁸ О томе тек треба размишљати. Треба предузети конкретне мере на сузбијању сиромаштва и смањењу захтева за коришћење социјалних услуга. Суморно је сазнање да оброкеу народној кухињи које финансира Црвени крст Републике Србије користи 1.267 лица, док Центар за хуманитарни рад „Хајрат» у вакуфској кухињи свакодневно дели 600 obroka. Две кухиње у Новом Пазару, дневно хране 1.867 најсиромашних лица.³⁹ После 222 године, Малтусов Есеј о становништву (*An Essay on the Principle of Population*) због кога је био оштро критикован коначно тријумфује. Поп Роберт Малтус је давне 1789. године говорио: „...да су пренасељеност, сиромаштво и незапосленост радника резултат природних закона са вечитим

37 Нацрт стратегије социјалне заштите града Новог Пазара, Градско веће града Новог Пазара, 2009, стр. 74.

38 Цитирано дело, стр. 77.

39 <http://www.kurir-info.rs/srbija/novi-pazar-na-sirotinjском-kazanu-1.867-ljudi-54841.php>. На сиротињском казану 1.867 људи, петак, 15. октобар, 2010.

важењем...и да број становника треба да расте само до границе коју постављају животне намирнице.⁴⁰

У Србији као и у Новом Пазару незапосленост незауствљиво расте. Највише незапослених крајем 2010. године било је према евиденцији Националне службе за запошљавање у Београду 95.071. У Нишу тај број износи 34.620, у Новом Саду 28.263, у Крагујевцу 22.363, у Лесковцу 20.531 и у Новом Пазару 20.313.⁴¹ Међутим, подаци о Новом Пазару не говоре много јер је у њему позиција најнеповољнија а број незапослених је сигурно много већи. Да ли је неко лице запослено или није, не доказује евиденција Националне службе за запошљавање у Новом Пазару. Многи који су на евиденцији раде код одређених послодаваца, али се редовно јављају служби рачунајући на неко сигурније радно место. Такође има лица која су незапослена али из неких разлога нису на евиденцији Националне службе. Много је оних који су на евиденцији али краће или дуже бораве ван земље, што значајно угрожава поузданост података.

Табела број 1. Незапослена лица по степену стручне спреме према евиденцији у месецу јуну 2011. године

Степен стручне спреме	I - XII 2009	I - XII 2010	I - XII 2011
I	10.528	9.992	10.395
II	959	872	947
III	5.353	5.133	5.271
IV	3.383	3.618	3.824
V	75	72	77
VI ₁	257	237	250
VI ₂	7	19	25
VII ₁	407	527	627
VII ₂	1	5	7
VIII			
У К У П Н О	20.970	20.475	21.423

Извор: Обрада аутора на основу података Националне службе за запошљавање, Филијала Нови Пазар.

40 Јакшић Миомир и Пејић Лазар, *Доктрине великих економиста*, Универзитет у Београду, Економски факултет, Београд, 1995, стр. 97.

41 <http://www.akter.co.rs/ekonomijaprint/3321-u-srbiji-raste-nezaposlenost.html>. „Владине мере за запошљавање нису дале резултате.“ (Пише: Славољуб Арсенијевић, понедељак, 31. јануар, 2011.

Уместо закључка

Рад овог формата не може обухватити сва збивања која су допринела да Нови Пазар током 90-тих година прошлог века у једном даху направи непоновљив привредни успон а ни разлоге његовог стрмоглавог пада почетком XXI века. Пад се десио. Нетрагом је нетало некада познато новопазарско привредно чудо а привредници, његови дојучерашњи актери скоро да никакву поуку нису извукли из своје ближе прошлости. Уместо да активно обављају своју делатност и антиципирају у привредним догађајима они каскају више од једне деценије. Будући да је крупно предузетништво изгубило на интензитету и да су остали само ситнији послови, то не значи да је као такво без шанси за опоравак. Шансе постоје, под условим да се обавезно промени пословна философија а најпре старе навике. Предузетништво се није срозало само због хендикепа стручне компоненте, пало је и због несхватања етичких обавеза предузетника према држави и њеним институцијама, и због површне одговорности у њиховој професионалној области. Према томе предузетници да би остали у професионалном послу морају имати поред стручних квалитета и етички обзир, коректан однос према запосленима и према послу којим се баве. Будући да је већина била без етичког обзира пословни фијаско не представља чудо. Нови Пазар има искуства у успонима и падовима тако да за будуће генерације мора обезбедити сигурнији простор и неупоредиво боље услове од ранијих. Како то постићи? Врло лако, корктним, стручним и озбиљним пројектовањем пута за нову будућност које мора бити.

Први задатак његових грађана био би очување и унапређење традиционално добрих међуодноса независно од сваке врсте припадности. Заједничка обавеза осмишљена је у борби са проблемима који урушавају град и његову економију. Морају хитно зауставити стереотипну медијску агресију „да је ситуација у Новом Пазару за сада мирна, осећају се тензије, за сада нема инцидената, грађани су се мирно разишли својим кућама...“ и сл. То не треба да трпе и изнад тога се морају издићи и окренути својим свакодневним пословима.

Уосталом, много пута су се уверили, да институције које би морале по својој дефиницији да се огласе поводом значајних догађаја и процеса најчешће остају по страни. Привредници и грађани овог скоро клонулог града треба да прихвате чињеницу, да су у време приватизације академске институције и њихови представници били буквално скрајнути. И то је било време привредне експанзије, чији резултати говоре да су у насталом метежу многи предузетници значајно профитирали. То се показало као веома лоша пракса са којом у будуће треба престати иначе ће бити још више угашених послова.

Даље, не у скорој будућности већ промптно, сви релевантни фактори треба да забораве да је Нови Пазар град са највећим бројем становника млађих од 35 година. Махање тим богатством треба да престане јер што га више помињу оно брже нестаје. Истину о омладини треба саопштавати реално и обрнутим редом. Зашто? Зато што овај издашни ресурс, толика незапослена и подцењена снага, под сталним утицајем медија и прилога о лагодном животу, у исто време представља вулкан који може сваког тренутка кобно да еруптира. Тим пре је бојазан, да велики број младих нашавши се у неизбежној ситуацији може лако да посрне, потпуно оправдана. Лако је препознатљива могућност да је омладина уједно и будућност и опасност и не само Новог Пазара већи многих градова и регија. Несувисло је говорити о младости а не стварати услове за њено одржање. Испред младости треба да стоје шансе за доказивањем, перспективом, каријером и пословним успесима. Опасно је што се из тог корпуса и густих редова лако може регрутовати „криминална елита“ спремна на сва недолична дела. Ето задатка и шансе истовремено, да новопазарци сачувају своју омладину.

Наредни корак који би требало предузети је, уопште не помињати шансе за развој туризма. За ову тврдњу која је истекла из предлога нема демантија јер у Републици Србији од Новог Пазара са околином, не постоји подручје са богатијом туристичком понудом а слабијом туристичком привредом. Уместо да туристичка привреда подиже степен локалне и националне моћи, чува и експлоатише природна богатства, јача економску снагу и политичку стабилност, она остаје где је са бледом перспективом. За промашаје не треба кривити државу и њене институције. Шта држава као неко ко се симболич-

но јављала као заступник интереса и експонент инструмента којима се реализује моћ може да учини сама без помоћи њених грађана. Они који је окривљују немају исправан суд.

Влада мишљење да се у Нови Пазар улаже више него било где. Нажалост, није тако. У Нови Пазар ни Турци не желе да улажу. Новопазарци су у великој заблуди ако мисле да Турска, по свим критеријума 16-та економија на свету, има интереса да улаже у град који сам себи није помогао када је био јачи од многих региона у Републици Србији. Турска хоће да инвестира, али хоће интерес и нема намеру да економски подстиче нешто што годинама није подстицано. Она се држи старог правила, давање је уствари узимање. Новопазарски политичари одлазе у Турску, али сваку посету доживе као тежак пораз и онда ламентирају, како су их Турци поново оставили на цедилу. Турска жели да улаже, то нико не спори, али неће и не може мимо Републике Србије, што многим који би хтели да успех припишу себи никако не одговара. Привредницима Новог Пазара предстоје напорне припреме за будућност и пуно рада на стварању нових пословних односа како са Кинезима тако и са Турцима, Немцима и другим партнерима. Услов је да у пословне односе уопште, ступају без страха да су унапред угрожени, преварени или нечим уцењени јер прави односи фондирају на прилагођавању које захтева мудрост, стрпљење и знање.

Ibrahim Totic

*CRITICAL REVIEW OF THE
ENTREPRENEURIAL ECONOMY IN THE
NOVI PAZAR, BETWEEN BOOM 90s AND THE
PRESENT SLIMB*

Summary

You are looking at the work in which the emotions are suspended because of truthful presentation of facts, bias and homeland patriotism. His goal is not the comparison of what was in

the past, and what is currently happening, because the conditions in which cruel reality erases everything and the greatest success, it would be futile waste of time. The paper deals with the problem of the city of youth, once trade and jeans Mecca, now affected by the tsunami of unemployment, poverty, frozen business, low standards, meals in soup kitchens and all the drastic and uncertain future. It is a bleak economic presentation of a great bazaar. Famous entrepreneurship obscured the figure of nearly ten thousand young people who took advantage of Schengen-visa and left the city and country.

Questioned hundreds of students, what will happened to them after graduating from college, at least ninety unanimous response: outdoors only, exclusively overseas, Europe or anything, Baustelle, why not. Is this hard truth and the devastating reality of the national interest? No, but it clearly shows that all furniture, shoes and jeans are not the perspective of youth, but a synonyms for activities that have lost forever every race with reality. Young and creative people do not want to be near bankrupt and self-proclaimed elite, unprepared and myopic owners that have quickly acquired (haram) capital, which today because of the bad business decision has to pay a high price. Young people are sick of the promisses of those who can not see all those gold mines in their own backyard.

Keywords: Novi Pazar, privatization, media, business, youth, unemployment

Литература

Војновић Лујо, *Записи племенитога господара Марина Маројице Кабоге о његовом посланству у Херцеговини 1701 и у Цариграду 1706*, Споменик, XXXIV, 2. разред - 31, Српска књижевна задруга, Београд, 1898.

Волерстин Имануел, *Опадање америчке моћи*, ЦИД, Подгорица, 2004.

Гилфердинг Фјодорович Александар, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1972.

Грујић М. Радослав, „Кад су грађена камена утврђења Новог Пазара“, *Гласник Скопског научног друштва*, 1935, XIV.

- Дневни лист *Блиц*, 24 априла 2009.
- Donnelly H. James Jr. and Skinner J. Steven.: *The New Banker-Developing Leadership in a Dynamic Era*, Dow Jones-Irwin Homevood, Illinois, 1989.
- Душанић Б. Јован, *Бећарска економија - транзиција у Србији*, Београдска пословна школа, Београд, 2008.
- Ђурковић Миша, „Транзиција без трансформације или како је у Србији од номенклатуре настала елита“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, 3/2010.
- Закон о лековима и медицинским средствима, *Службени гласник РС*, бр. 30/2010.
- Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана, *Службени гласник РС*, бр. 24/2011.
- Јакшић Миомир и Пејић Лазар, *Доктрине великих економиста*, Универзитет у Београду, Економски факултет, Београд, 1995.
- Кантон Џејмс, *Екстремна будућност*, Слио, Београд, 2009. (Превео са енглеског: Ђорђе Трајковић)
- Крешевљаковић Хамдија, „Еснафи и обрти у Босни и Херцеговини I“, *Зборник за народни живот и обичаје*, III, Загреб, 1935.
- Софокле, *Еуридика*, Просвета, Београд, 1973, (У: Марк Карл, *Капитал, Критика политичке економије I-III*, Просвета, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1979.
- Маџар Љубомир, О пропасти српске економије: „Динкић директно угрожава буџет“, *Недељни Телеграф*, понедељак, 5. април 2011. (Пише: Милош Обрадовић).
- Мор Томас, *Утопија*, Култура, Београд, 1964, (Превод: Ф. Баришић). (У: Милан Петричковић, „Сиромаштво у функцији егзистенцијалне отуђености становништва Србије“, *Социјална мисао*, часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе, Београд, 69/2011.
- Нацрт стратегије развоја социјалне заштите града Новог Пазара*, Градско веће града Новог Пазара, Нови Пазар.

- Палавестра Влајко, *Легенде из старог Сарајева*, друго издање, Норт арт, Земун.
- Пантић Мирослав, „Дубровчанин Никола Бошковић и рашке старине“, *Зборник за ликовне уметности*, Матица српска, књ. 8, Нови Сад, 1972.
- Пантић Мирослав, „Новопазарски записи Дубровчанина Сима Будманија из 1734. године“, *Из књижевне прошлости - студије и огледи*, Српска књижевна заједница, Београд, 1978.
- Република Србија - Републички завод за статистику, *Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011. године. Први резултати*, Београд, 2011.
- РТС*, 2. новембар 2010.
- РТС и Радио Телевизија Војводине*, 2. фебруар 2011.
- „Санџакпрес, Нови Пазар, 29. јун, 2011.
- Sica Alan, *Max Weber and the New Century*, Transaction Publishers, London, 2004.
- Тотић Ибрахим, „Проблеми у здравственом систему независно од политике финансирања“, *Здравствена заштита*, Комора здравствених установа Србије, Београд, бр. 2/2011.
- Тофлер Алвин, *Шок будућности*, Пословни систем Грмеч, Београд, 1997.
- Ђурчић Урош, *Банкарски портфолио менаџмент*, Фелтон, Нови Сад.
- Фајфер Кристијан, Шећерагић Бисера, *Перцепција приватног бизнис сектора Санџака о политичком и економском амбијенту: емпиријска студија*, Нови Пазар, Форум Ziviler Friedensdienst, Regional Office: Европски покрет у Србији, Локално веће Нови Пазар, 2009.
- ФоНет*, Б 92, 6. мај 2007.
- Хацијахић Мухамед, „Сарајевске џамије у народној предаји“, *Зборник за живот и обичаје Јужних Славена*, XXX/2, Загреб, 1936.
- <http://novipazar.wordpress.com/2011/06/19/pod-zemljom-zlato-a-na-zemlji-mucenici>. Под земљом злато, а на земљи мученици, недеља, 19, 20. јун, 2011.

<http://www.kurir-info.rs/srbija/novi-pazar-na-sirotinjskom-kazanu-1.867-ljudi-54841.php>. На сиротињском казану 1.867 људи, петак, 15. октобар, 2010.

<http://www.akter.co.rs/ekonomijaprint/3321-u-srbiji-raste-nezaposlenost.html>. „Владине мере за запошљавање нису дале резултате.“ (Пише: Славољуб Арсенијевић, понедељак, 31. јануар, 2011.

Шљукић Срђан, „Социолошки профил нових српских велепоседника“, *Национални интерес*, бр. 3/2010.

Овај рад је примљен 15. мај 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 24. августа 2012. године.